

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКЗИТ-ПОЛ: парламентські вибори '2012

Фонд «Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва»

3 Вступне слово

5 Ірина ФІЛІПЧУК

Дванадцять екзит-полів у електоральній історії України

9 Антон ГРУШЕЦЬКИЙ

Володимир ПАНІОТТО
Наталя ХАРЧЕНКО

Методика і технологія проведення Національного екзит-полу '2012

19 Михайло МІЩЕНКО

Електорат парламентських виборів у демографічних вимірах

47 Ірина БЕКЕШКІНА

Партійні вибори в Україні: стабільність і зміни

Екзит-пол на парламентських виборах 2012 року – дванадцятий загальноукраїнський в історії «Демократичних ініціатив», Фонду, який із 2010 року став носити ім'я Ілька Кучеріва. Саме Ілько був тим, хто започаткував традицію екзит-полів в Україні, ставши ідеологом, організатором, продюсером, менеджером, загалом – рушієм першого в історії України екзит-полу на парламентських виборах 1998 року. Національний екзит-пол'2012 – перший, який ми проводили без Ілька. Але ми відчували його незриму присутність і допомогу...

Попервах у наших потенційних спонсорів були сумніви: а чи треба підтримувати «Національний екзит-пол», адже впродовж кількох останніх виборів уже стало традицією, коли 4–5 різних компаній проводять свої екзит-поли і на останніх виборах їх результати збігалися між собою і з даними ЦВК? Тож поставало питання: який сенс у проведенні ще одного – хоч і традиційного – екзит-полу?

Звичайно, головним аргументом було погіршення ситуації з демократією у країні і досить брудні місцеві вибори, що відбулися 2010 року. До того ж парламентські перегони 2012 року проходили за зміненням законом, коли половина депутатів обиралася за мажоритарними списками. А це викликало побоювання (і, як виявилось, – небезпідставні), що чимало кандидатів за будь-яку ціну намагатиметься стати депутатами й імовірність фальсифікацій на цих виборах різко зростала. Зауважимо, що, на нашу думку, саме екзит-поли й стали на сторожі партійної частини виборів, тоді як відсутність екзит-полів на мажоритарних ділянках відкривала шлях до фальсифікацій.

Зрештою, й на цих перегонах дані загальнонаціональних екзит-полів (а їх було шість!) збіглися між собою та з даними ЦВК, убезпечивши досить несподівані результати.

Тож якщо результати усіх екзит-полів збіглися, чим тоді відрізнявся Національний екзит-пол?

Перш за все, зазначимо, що Національний екзит-пол'2012 був проведений Консорціумом, до складу якого входили Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології та Центр імені Разумкова. На початку виборчої кампанії ми провели опитування журналістів і з'ясували, що саме цим соціологічним фірмам довіряють найбільше. І це зрозуміло, якщо нагадати скандальну ситуацію з екзит-полами у 2004 році, коли деякі соціологічні компанії зумисне змінили отримані результати, а інші заявили, що не проводили екзит-полів. Соціологи, які нині входять у Консорціум «Національний екзит-пол», поводитися гідно і не зрадили свою професію. Тому Національний екзит-пол уже наперед мав кредит довіри у ЗМІ.

Важливим чинником відмінності Національного екзит-полу була методологія, яка не залежала від явки, що її мала оголосити Центральна виборча комісія, а навпаки, претендувала на контроль за рівнем явки. Дві соціологічні фірми працювали паралельно, кожна – за окремою вибіркою, що давало практично два окремі результати екзит-полу. За наявності істотних розбіжностей ці два екзит-поли не об'єднувалися б, а презентували результати окремо. Цей метод проведення екзит-полу був додатковим індикатором надійності даних та слугував інструментом контролю, адже кожна з фірм мала вагому мотивацію працювати якнайточніше.

Під час проведення екзит-полу використовувалася методологія «секретного бюлетеня» – тобто респондент особисто відмічав, за кого він проголосував і був упевнений у цілковитій анонімності опитування.

А найголовніше, що завжди відрізняло Національний екзит-пол, організований Фондом «Демократичні ініціативи», – це його абсолютна прозорість. Про проведення екзит-полу ми оголошували заздалегідь, навіть до початку офіційної виборчої кампанії, та відкрито говорили і про методологію, і про фінанси. Спільне фінансування екзит-полу кількома міжнародними донорами було надзвичайно важливим, бо засвідчувало його незалежність від будь-яких партійних впливів і значно посилювало довіру до його результатів.

Велика подяка тим організаціям, які підтримали екзит-пол-2012, – Міжнародному Фонду «Відродження», програмі Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національному Фонду підтримки демократії (США), РАСТ, проекту UNITER, Європейському Союзу.

Традиційно ми запрошуємо міжнародних спостерігачів та експертів до проведення екзит-полів, от і цього разу до нашого екзит-полу долучилися експерти з російського Левада-Центру – **Єлизавета Дюк, Олексій Левінсон**, із Інституту громадських справ (Польща) – **Йоанна Конєчна-Саламатін** та професор-дослідник Університету Ессекс (Велика Британія) **Пітер Лінн**.

Ну, і, нарешті: інші екзит-поли припиняють своє існування, як тільки проголошено результати. Для нас екзит-поли, окрім того, що є невід'ємним компонентом нічних шоу, методом контролю за чесністю результатів та запобіжником фальсифікацій, становлять незамінне джерело знань про політичний простір України, його динаміку, особливості електоратів різних політичних сил, їх зміни та ще чимало цікавого, що можна дізнатися з наших публікацій, які виходять за результатами кожного екзит-полу.

Сподіваємося, й ця книжка буде цікавою та корисною для наших читачів.

*Директор Фонду
«Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»,
керівник проекту «Національний екзит-пол 2012»*

Ірина БЕКЕШКІНА

Ірина ФІЛІПЧУК

Дванадцять екзит-полів в електоральній історії України

Традиція проводити екзит-поли на виборах була запроваджена в Україні Фондом «Демократичні ініціативи» 1998 року і вперше таке опитування проведено 29 березня на парламентських виборах. Ідея виникла у процесі співпраці Фонду «Демократичні ініціативи» з колегами з фірми QEV- Analytics (США). Відтоді Фонд «Демократичні ініціативи», який є першопрохідником цієї справи в Україні і дизайнером проекту, провів 14 екзит-полів, в тому числі 12 загальноукраїнських і два – загальнономіських – у Києві та Мукачевому.

Отож автором ідеї **першого** екзит-полу в Україні був Фонд «Демократичні ініціативи», а першими, хто відгукнувся на неї, були українські журналісти. Так, спільними зусиллями Українського медіа-клубу, Фонду «Демократичні ініціативи», телеканалу «Студія 1+1» на базі даних екзит-полу у день і ніч виборів пройшло чудове телешоу. Фірма «Соціс» відповідала за всі аспекти польової роботи. А консультувала перебіг екзит-полу соціолог Елегія Сковчиляс із фірми QEV-Analytics (США). Результати першого в Україні екзит-полу виявились досить близькими до результатів виборів і дали змогу назвати заздалегідь вісім партій і блоків, які подолали чотиривідсотковий бар'єр і ввійшли до парламенту.

Під час президентських виборів 1999 року «Демократичні ініціативи» організували **екзит-поли у першому і другому турах** виборів, коли у фінал вийшли чинний на той час Президент Леонід Кучма і лідер комуністів Петро Симоненко. Опитування проводили спільно три українські соціологічні служби – КМІС, «Соціс», Центр «Соціальний моніторинг». Результати опитування збіглися тоді з офіційними з великою точністю. І саме тоді вперше екзит-пол виявив свою специфічність на українських теренах — він привернув увагу не лише до виборів, а й виконав контролюючу функцію, зменшивши імовірність фальсифікацій. На цих виборах ми не лише вдосконалили методологію опитування, але й засоби інформування громадян. Ми не обмежились одним телеканалом, а розробили спеціальну стратегію, яка охоплювала б якомога більше ЗМІ.

Четвертий екзит-пол, організований «Демократичними ініціативами» на парламентських виборах 31 березня 2002 року, проводили ті самі три соціологічні фірми, що й на президентських виборах 1999 р. Саме екзит-пол 2002 назвали триумфом українських соціологів. Результати ЦВК виявились надзвичайно подібними до результатів екзит-полу і засвідчили, що перемогу здобув Блок «Наша Україна». Досвід 2002 року показав спроможність українських соціологів проводити якісні екзит-поли, а також надійність екзит-полу як засобу контролю за чесністю підрахунку голосів.

Справжнім випробуванням для демократії і соціологів України стали президентські вибори 2004. Тоді Фонд «Демократичні ініціативи» організував **три екзит-поли – 31 жовтня (I тур виборів), 21 листопада (II тур виборів) і 26 грудня (переголосування II туру виборів)**. На жаль, у процесі першого туру два учасники консорціуму з проведення Національного екзит-полу 2004 — центри «Соціс» і «Соціальний моніторинг» фальсифікували результати опитування під час зведення даних,

оприлюднивши в ніч після завершення виборів не ті результати, які були реально отримані. До честі Київського міжнародного інституту соціології та Центру імені Разумкова, вони дотрималися найвищих професійних стандартів і, витримавши тиск і напругу, які розвивалися навколо тодішніх екзит-полів, гідно вийшли з цього скандалу.

Результати екзит-полу, проведеного під час другого туру виборів, показали, що Ющенко перемає Януковича на 11%, і стали одним із реальних аргументів для Помаранчевої революції. Цього ж року, але трохи раніше – 18 квітня – було проведено й регіональний екзит-пол на виборах мера Мукачівського, який засвідчив, що тодішня влада ігнорувала реальне волевиявлення людей і проголосила псевдоперемогу. Саме відтоді екзит-пол в Україні почали розглядати як унікальну можливість протидіяти фальсифікаціям виборчого процесу, що є досить новим явищем у світовій практиці.

Дані **восьмого** екзит-полу (26 березня 2006 року) «Демократичних ініціатив» у складі Консорціуму, до якого також входили КМІС і Центр Разумкова, відрізнялися від офіційних результатів виборів не більш ніж на 1,1%. Цей екзит-пол дав підстави вважати, що під час парламентських виборів 2006 року не було фальсифікацій, які могли б суттєво змінити результати голосування.

Дев'ятий екзит-пол мав низку особливостей, однією з яких була та, що про своє бажання провести екзит-поли під час виборів-2007 заявило аж чотири організації. Про свій намір провести власний екзит-пол оголосив телеканал ICTV, який цю роботу замовив європейському агентству з маркетингових досліджень TNS та американським компаніям PSB і Public Strategies. Власні дослідження також запланували соціологічна компанія R&B та фірма «Соціомітр». Як завважила одна з американських спостерігачів Елегія Скучиляс: «Я хочу з гумором сказати, що Америка відстала від України, бо вона проводить лише один екзит-пол, а в Україні їх декілька. Але насправді в такій кількості екзит-полів немає сенсу».

В той же час виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження» Євген Бистрицький зазначив: «Ми зараз трішки збентежені тим, що в Україні відбудеться чотири екзит-поли. З одного боку, це прекрасно. Що більше відповідальних екзит-полів, то краще. Але в цих політичних умовах є небезпека того, що за екзит-полами можуть стояти окремі політичні сили. Це небезпечно, бо певні політичні сили, які замовляють і оплачують той чи інший екзит-пол, можуть використати його у своїх інтересах».

Саме тому Консорціум «Національний екзит-пол'2007» виступив з ініціативою до організаторів інших екзит-полів обнародувати мету своїх опитувань, свої джерела фінансування та методики досліджень, виходячи з того, щоб кожен екзит-пол був взаємоконтрольований. Консорціум закликав організаторів альтернативних екзит-полів дотримуватися професійних стандартів WAPOR/AAPOR, ESOMAR відносно проведення екзит-полів та електоральних досліджень.

До феномена «клонування» екзит-полів фонд поставився цілком спокійно, тому що не боявся конкуренції. Проте, якщо детально простежити публікації про роботу соціологічних фірм в Україні, можна переконаватися, що ніхто, окрім фонду, не дав прозорої інформації про фінансування.

30 вересня 2007 року, у день позачергових виборів до Верховної Ради України, Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова провели свій дев'ятий екзит-пол.

Остаточні підсумки проведеного екзит-полу в день виборів до Верховної Ради України 30 вересня 2007 року перевершили за своєю передбачуваністю всі сподівання соціологів. Результати голосування, отримані соціологами від виборців на

виході з виборчих дільниць, майже повністю збіглися з результатами Центральної виборчої комісії. Похибка вибірки становила усього 0,96%, тоді як вона, згідно з соціологічними нормами, допускається до 3% в той чи той бік. Отже, ці результати дали право говорити про те, що дочасні парламентські вибори 2007 року пройшли без суттєвих фальшувань.

Одразу по оприлюдненні даних екзит-полу політики почали говорити про результати виборів, як, хоч і попередній, але доконаний факт, і не чекаючи даних Центрвиборчкому, стали називати склад майбутніх коаліцій у парламенті.

Десятий і одинадцятий Національні екзит-поли Фонд «Демократичні ініціативи» провів у 1-му та 2-му турах Президентських виборів – 17 січня та 7 лютого 2010 року. Вони були реалізовані Консорціумом «Національний екзит-пол'2010», до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Головною особливістю цих екзит-полів стало те, що Фонд «Демократичні ініціативи» звернувся саме до громадськості, простих громадян, кандидатів у президенти, бізнесменів з тим, щоб вони долучилися своїм благодійним внеском до проведення екзит-полу. Така громадська підтримка стала виявом демократичності українського суспільства, адже саме громадськість має будувати демократію у себе вдома і забезпечити успішне майбутнє своєї країни. Реалізація проекту перебувала під контролем міжнародних спостерігачів та Наглядової Ради, до якої увійшли авторитетні вітчизняні та зарубіжні експерти.

Окрім незалежного екзит-полу, що його провів Консорціум, на президентських виборах-2010, здійснювалось ще три замовних загальноукраїнських екзит-поли. Попри особливості проведення усіх заявлених в Україні екзит-полів, результати виявилися подібними. Лише Національний екзит-пол Фонду «Демократичні ініціативи», Центру Разумкова та Київського Міжнародного Інституту соціології показав менший розрив між лідерами перегонів. Організатори пояснили таку різницю охопленням меншої кількості виборчих дільниць в Україні.

Однією з особливостей «Національного екзит-полу'2010» стало використання «Нових медіа» (прямої трансляції оголошення результатів екзит-полу в мережі YouTube). Крім того, ця інформація була синхронно опублікована українською й англійською мовами на сайтах: <http://www.exitpoll.org.ua>, dif.org.ua, newcitizen.org.ua, поширена за допомогою сервера електронної пошти та соціальних мереж – Twitter, Facebook, LiveJournal та Вконтакте.

Президентські вибори 2010 року в черговий раз підтвердили популярність такого інструменту громадського контролю результатів перегонів, як екзит-поли.

У день виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року консорціум «Національний екзит-пол'2012», до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова провів свій **дванадцятий екзит-пол**. Управління проектом, фінансовий і медійний менеджмент екзит-полу здійснював Фонд «Демократичні ініціативи». Опитування виборців проводили Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) і Центр Разумкова.

Генеральну сукупність екзит-полу становили виборці, які проголосували на виборчих дільницях на території України (крім спеціальних дільниць). Вибірка була репрезентативна для України в цілому. Під час екзит-полу опитали 19600 респондентів на 400 виборчих дільницях. Застосовувалася методика «таємного голосування».

Максимальна відмінність результатів екзит-полу від результатів виборів не перевищила 1.9% для п'яти партій, які пройшли до парламенту, і не перевищила 0.2% для решти 16 партій. Загалом це означає, що в «пропорційній» частині виборів (тоб-

то при голосуванні в багатомандатному окрузі) фальсифікацій при підрахунку голосів або не було взагалі, або вони не перевищували 2%.

Проект екзит-пол, окрім проведення власне екзит-полу у день виборів, містив ще кілька досить серйозних і масштабних програм і заходів, зокрема передвиборчі і післявиборчі опитування, навчання журналістів, експертні опитування, підготовку та вихід у світ книжки про Національний екзит-пол'2012.

Дванадцятий екзит-пол був фінансово підтриманий міжнародними донорами: Міжнародним Фондом «Відродження», програмою Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національним Фондом підтримки демократії (США), РАСТ, проект UNITER, Європейським Союзом. І проходив під контролем міжнародних спостерігачів із Левада-Центр (Росія), Інституту публічних справ (Польща), Університету Ессекс (Велика Британія).

Реалізація проекту перебувала під контролем Наглядової Ради, до якої увійшли лідери громадських організацій, провідні українські журналісти, вітчизняні та зарубіжні експерти. Інформація синхронно оприлюднювалась українською та англійською мовами на сайтах: dif.org.ua, chesno.org, поширювалась за допомогою сервера електронної пошти, а також через соціальні мережі.

Антон ГРУШЕЦЬКИЙ
Володимир ПАНІОТТО
Наталія ХАРЧЕНКО

Методика і технологія проведення Національного екзит-полу'2012

1. Вступ

28 жовтня 2012 року, у день виборів Верховної Ради України, Консорціум, до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, провів Національний екзит-пол'2012.

Управління проектом, його фінансовий і медійний менеджмент здійснював Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». Наукове керівництво проектом, розробку вибірки і координацію опитування виконав КМІС. Опитування виборців на виході з виборчих дільниць провели Київський міжнародний інститут соціології і Центр імені Разумкова.

Проект «Національний екзит-пол'2012» здійснювався за фінансової підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», програми Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національного Фонду підтримки демократії (США), РАСТ, проекту UNITER, Європейського Союзу.

Координатор проекту «Національний екзит-пол'2012»
Ірина Бекешкіна

Науковий керівник проекту
Наталія Харченко

Менеджер робіт Київського міжнародного інституту соціології
Антон Грушецький

Менеджери робіт Центру Разумкова
Андрій Биченко, Михайло Міщенко

Консультанти
Володимир Паніотто, Пітер Лінн

Міжнародні спостерігачі за проведенням екзит-полу і консультанти – **Єлизавета Дюк** (експерт-консультант, Левада-Центр (Росія), **Олексій Левінсон** (експерт-консультант, Левада-Центр (Росія), **Йоанна Консчна-Саламатін** (експерт Інституту громадських справ, працівник Інституту соціології Варшавського університету (Польща), **Пітер Лінн** (професор, дослідник Університету Ессекс (Велика Британія).

2. Методика проведення екзит-полу у першому турі

2.1 Вибірка

2.1.1 Концепція вибірки

Генеральна сукупність екзит-полу – виборці, які проголосували на виборчих дільницях на території України (крім спеціальних дільниць). Вибірка планувалася як така, що репрезентативна для України в цілому й для її 4 регіонів зокрема (Захід, Центр, Схід, Південь¹).

Запропонована концепція вибірки забезпечує отримання незміщеного результату й рівних шансів бути опитаним кожному виборцеві.

Вибірка репрезентативна для кожної з двох компаній. Ступінь погодженості результатів обох дослідницьких компаній є додатковим засобом контролю за якістю.

Вибірка є двоступеневою стратифікованою. Стратифікація проводилася за двома ознаками – область і місце поселення (місто чи село), усього було виокремлено 51 страту (АР Крим та 24 області, кожна з котрих має міське та сільське населення, та місто Київ). Кількість міських та сільських дільниць, що підлягають відбору, були представлені в рівній пропорції, а розподіл дільниць між обласними стратами здійснювався пропорційно кількості дільниць у кожній області.

На першій ступені відбору виборчі дільниці в кожній страті відбираються з рівною ймовірністю. Далі вибірка ділилася між двома дослідницькими компаніями шляхом систематичного відбору — кожна друга дільниця відбиралася для однієї компанії, дільниці, що залишилися, склали вибірку іншої компанії.

На другій ступені проводився випадковий систематичний (покроковий) відбір виборців на виборчій дільниці. Використовувався постійний крок відбору протягом дня проведення виборів без заданої певної кількості інтерв'ю. При цьому кожна дільниця «самозважується», тобто кількість респондентів, які відібрані на кожній дільниці, пропорційна кількості осіб, які прийшли голосувати на цю дільницю і, відповідно, кількість опитаних у кожній страті пропорційна кількості тих, хто прийшов голосувати у цій страті.

Використана методика побудови вибірки та систематичний відбір респондентів за єдиним кроком дає змогу одержати незалежну від даних ЦВК оцінку структури тих, хто взяв участь у виборах, якщо не у областях (через недостатнє число дільниць у кожній області), то за виділеними раніше чотирма регіонами.

2.1.2 Дільниці та виборці, що не включені у вибірку

Генеральна сукупність екзит-полу – виборці, які проголосували на звичайних виборчих дільницях на території України. При цьому з вибірки були вилучені спеціалізовані дільниці (лікарні, в'язниці тощо), а також закордонний виборчий округ. У разі потрапляння до вибірки спеціалізованих дільниць вони були замінені. Заміни добирали випадковим чином у межах області.

Вибірка екзит-полу також не охоплювала виборців, що голосують вдома.

2.1.3. Об'єм вибірки, крок відбору, запланована похибка вибірки

Кількість виборчих дільниць, що ввійшли до вибірки, становила 400 (по 200 для кожної дослідницької компанії). Планувалося в середньому опитати близько 50 респондентів на дільниці, тобто орієнтовна кількість опитаних — 20 000 респондентів.

¹ Захід – Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Хмельницька області; Центр – Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Київська області і місто Київ; Південь – АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька і Дніпропетровська області; Схід – Харківська, Донецька і Луганська області.

Реально було опитано 19611 респондентів.

Розрахунок кроку відбору базується на попередньому досвіді проведення екзит-полів та даних електоральної статистики²:

Загальна кількість виборчих округів	225
Кількість виборчих дільниць	33646
Кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчих дільницях	36 213 010
Кількість виборців у витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування	1 065 634
Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у приміщенні для голосування	19 729 774
Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні за місцем перебування	949 417
Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні	20 797 206
Очікувана явка виборців	60%
Реальна явка виборців	57.98%
Середня кількість виборців	1076
Кількість виборчих бюлетенів для голосування у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, визнаних недійсними	409 068

З досвіду попередніх екзит-полів відомо, що середнє навантаження на одну дільницю становить близько 55 інтерв'ю. Тож крок був розрахований у такий спосіб: середня кількість виборців на дільниці з урахуванням прогнозованої явки у 60% зменшується до 646 виборців; тоді середній крок становить $646/55=12$.

Практика попередніх екзит-полів засвідчила, що на великих дільницях при застосуванні кроку відбору 12 у ранкові години найбільшої активності виборців інтерв'юери повинні опитувати 20 осіб на годину, тобто витратити менш ніж 3 хвилини на опитування, а цього часу на інтерв'ю вочевидь недостатньо. Тому для обласних центрів, з огляду на великий розмір дільниць, ми встановили «технічний» крок відбору 18, щоб знизити навантаження на інтерв'юера (потім ввели вагу 1,5 для «приведення» кроку до 12). Таким чином крок дорівнював 18 для обласних центрів та 12 для інших міст і сіл.

² Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі // http://www.cvk.gov.ua/info/zbvo_2012.pdf

Планування похибки вибірки здійснювалося з наступних міркувань. Статистична похибка вибірки з врахуванням дизайн-ефекту не перевищувала 1.3%, але є ще систематичні похибки, які залежать від різних факторів (включаючи погодні умови), і їх важко оцінити. Виходячи з досвіду попередніх екзит-полів, що були проведені за такою самою методологією, ми припускали, що помилка вибірки не перевищить 2.5% для лідерів і буде в межах 0,5–1% для інших партій і блоків. У дострокових парламентських виборах 2007 року максимальна помилка вибірки для всіх партій не перевищувала 1,1%.

2.2 Метод збору даних та інструментарій

Збір даних в екзит-полі здійснювався шляхом таємного анкетування, тобто респондентові пропонувалося самостійно позначити відповіді на питання щодо свого електорального вибору на спеціальному бланку із прізвищами кандидатів і викинути бланк у запечатану картонну коробку, де вже лежали бланки з відповідями інших виборців. Використання методики таємного голосування під час екзит-полів дозволяє підвищити віру респондентів у анонімність опитування й уникнути впливу інтерв'юера. Участь інтерв'юера в фіксації відповідей допускалась лише у особливих випадках, наприклад, якщо респондент не міг самостійно заповнити анкету через поганий зір.

Основне запитання опитувальника було про те, за кого проголосував респондент, крім цього, пропонувалося відповісти на декілька додаткових, переважно демографічних, запитань, але наголошувалося, що це необов'язково. Додаткові запитання включали такі параметри: стать, вікова група, освіта, час ухвалення рішення, за кого голосувати та ін.

Опитувальники були підготовлені як українською, так і російською мовами. Респондент сам міг обрати мову, якою йому зручніше відповідати.

2.3 Збір даних

2.3.1 Підготовка інтерв'юерів

У дослідженні було задіяно близько 1000 інтерв'юерів, по два на кожній звичайній дільниці й три на дуже великих дільницях, як правило, розташованих в обласних центрах. Майже всі інтерв'юери пройшли загальне навчання й мали практичний досвід роботи. Якщо один з інтерв'юерів на ділянці не відповідав цим вимогам, йому доручалося відраховувати з заданим кроком виборців, що проголосували, на виході з дільниць, а безпосередньо контакт із потенційним респондентом здійснював більш досвідчений колега.

Перед екзит-полом регіональні бригади інтерв'юерів здобули централізоване навчання інструкторів – супервайзерів дослідницьких організацій. Консультації здійснювалися і за телефоном напередодні й безпосередньо в день проведення дослідження.

2.3.2 Процедура опитування

Процедура опитування містила наступні етапи:

- Інтерв'юер відбирає респондента за допомогою заданого кроку.
- Інтерв'юер запрошує респондента до участі в дослідженні, звертаючись до нього відповідно до тексту звернення. Під час цього контакту повідомляються деталі дослідження, необхідні для отримання максимально широкій інформації.
- У разі згоди на участь в опитуванні, інтерв'юер з'ясовує, якою мовою зручніше заповнювати анкету. Потім респонденту передають анкету і пропонують самостійно заповнити, згорнути і покласти її в коробку.

- Якщо відібраний респондент відмовляється від участі в дослідженні, то фіксується відмова (причини відмови, стать та орієнтовний вік відмовника) на «Бланку фіксації відмов». Відповідно, відбувається заміна респондента, що відмовився, на наступного.

Опитування проходило в такі часові інтервали:

В обласних центрах, інших містах та СМТ	8.00–20.00
У селах	8.00–17.00

Відсоток тих, хто брав участь в опитуванні (Response Rate), становив 77%. Розподіл причин відмов наведено у таблиці:

Причину відмови респондент не назвав	37,1%
У мене немає вільного часу	37,1%
Я голосував, проте не бажаю відповідати, за кого конкретно я проголосував	18,1%
Не хочу, щоб мій вибір став відомий	14,7%
Я не вірю в чесність цих виборів	2,8%
Не довіряю соціологам	2,9%
Мені рекомендували не відповідати на запитання соціологів	1,2%
Інше	4,4%

Як видно з наступної таблиці, порівняння демографічних даних виборців, які погодились брати участь в опитуванні, й тих, хто відмовився, виявило кілька значущих розбіжностей:

- Чоловіки частіше погоджувались брати участь в екзит-полі, ніж жінки.
- Молодь і люди літнього віку найбільш охоче брали участь у екзит-полі, а найчастіше відмовлялись виборці середнього віку (30-49 років).
- Найменша кількість відмов зафіксована у Східному регіоні, тоді як в Центрі серед виборців, з якими контактували інтерв'юери, було значно більше відмов.
- За типом поселення найбільше відмов було зафіксовано в містах з населенням 100 тис. та більше і селах, а найактивнішими учасниками екзит-полу були жителі міст з населенням від 20 до 49 тис.

	Респонденти	Нереспонденти	Різниця
Стать			
Чоловіча	46,7	43,9	2,8**
Жіноча	53,3	56,1	-2,8**
Вік			
18-29	17,1	14,7	2,4**
30-39	16,9	17,9	-1*
40-49	17,9	21,2	-3,3**
50-59	21,6	22,2	-0,6
60 років та старші	26,5	23,9	2,6**

Макрорегіони			
Західний	23,5	23,7	-0,2
Центральний	30,8	32,9	-2,1**
Південний	24,9	25,4	-0,5
Східний	20,7	18,0	2,7**
Тип поселення			
Обласний центр	32,4	31,8	0,6
Місто з населенням 100 тис. та більше	10,3	11,6	-1,3**
Місто з населенням від 50 до 100 тис.	4,5	4,8	-0,3
Місто з населенням від 20 до 49 тис.	8,8	6,7	2,1**
Місто з населенням менше 20 тис.	3,8	3,7	0,1
Селище міського типу	6,8	6,8	0
Село	33,4	34,6	-1,2*
Усього	100	100	

2.5 Контроль за роботою інтерв'юерів

У дослідженні було здійснено 10%-й крос-контроль за роботою інтерв'юерів, тобто контролери Центру Разумкова контролювали дільниці КМІС, а контролери КМІС контролювали дільниці Центру Разумкова. Дослідницькі організації додатково проводили внутрішні перевірки якості роботи власних опитувальних мереж. Окрім того, були здійснені регіональні спостереження над якістю виконання робіт запрошеними аудитором дослідження. Контроль проводився протягом усього дня голосування, а про його результати регулярно повідомлялось у центральний офіс.

Контроль проводився методом візуального спостереження, причому особливу увагу було приділено таким моментам:

1. Наявність двох інтерв'юерів з помітними бейджиками і скриньками для збору опитувальників на виході виборчої дільниці.
2. Використання процедури таємного голосування.
3. Дотримання кроку відбору.
4. Реєстрація відмов.

Результати контролю не виявили яких-небудь серйозних відхилень від процедури опитування. У разі виявлення незначних порушень процедури (наприклад, робота на дільниці тільки одного інтерв'юера в періоді зниження інтенсивності голосування, зростання кількості упущених респондентів під час тисняви на виході з великих дільниць тощо) оперативно вносилися корективи в роботу на дільницях.

2.6 Передавання й обробка даних

2.6.1 Передавання інформації

Передавання інформації від інтерв'юерів до регіональних бригадирів здійснювалося телефоном чотири рази для міст і тричі для сіл.

Регіональні бригадири передавали дані в центральний офіс у Києві для кожної дільниці окремо в міру їхнього надходження телефоном, факсом та e-mail.

Наступного дня після опитування регіональні бригадири збирали паперові анкети, перевіряли правильність заповнення інформації і відправляли дані у Київ.

2.6.2 Введення даних

Кодування і введення даних здійснювалося за єдиними стандартизованими формами у статистичних пакетах OCA й SPSS. Остаточні дані представлено у форматі SPSS for Windows. Введення даних проходило у два етапи. У день проведення екзит-полу вводилися агреговані дані на рівні виборчих дільниць. Після одержання паперових анкет із усіх регіонів дані знову вводилися, вже на індивідуальному рівні.

2.6.3 Методика зважування даних

Ми використовували дві групи вагів – ваги проміжні та ваги остаточні. Проміжні ваги використовувалися для першого оприлюднення інформації, що відбулося відразу по закритті виборчих дільниць о 20.00. На цей час не було ще повної інформації (зокрема, не було інформації про голосування виборців у містах після 18.00, бо інтерв'юери надіслали нам дані станом на 18.00 і продовжували працювати).

Проміжні ваги компенсували відсутність цієї інформації.

Остаточні ваги використовувались після отримання всієї інформації.

Вони містили:

1) Вагу, що компенсує різницю кроків.

Власне, методологія дослідження передбачала опитування з єдиним кроком (12), але в обласних центрах було встановлено більший «технологічний» крок (18), щоб інтерв'юери встигали опитувати всіх, хто потрапляє до вибірки. Тому застосування цієї ваги враховує опитаних в обласних центрах у кількості, яка була б, якби крок становив не 18, а 12.

2) Вагу, що компенсує дострокове закінчення робіт.

У містах опитування проводилося до закінчення голосування (20.00), а в селі роботи закінчувалися о 17.00. Тому для даних, що отримані в селі, використовувалися ваги, що дають змогу прогнозувати, які дані були б зібрані, якби інтерв'юери працювали до 20.00. Для розрахунку цих вагів використовувалися дані пост-електоральних досліджень попередніх років.

3) Вагу, що компенсує диспропорції вибірки за типом поселення.

У вибірці кількість дільниць у містах і кількість дільниць у селах однакова, хоча у сільській місцевості кількість дільниць більша (співвідношення кількості дільниць становить приблизно 45% на 55%). Тобто у нашій вихідній вибірці були дещо перед представлені міста. Ваги компенсують ці диспропорції.

Остаточні ваги – добуток трьох вказаних вагів.

3. Зіставлення даних екзит-полу з результатами виборів.

Дані екзит-полу оновлювалися 3 рази:

- Відразу по закритті виборчих дільниць – на основі узагальнення даних опитування, що було завершено до 18.00, а результати продиктовані телефоном;
- Через 3 години після закриття дільниць – з додаванням даних, зібраних на дільницях, де робота тривала до 20.00 (теж продиктованих телефоном);
- Після отримання з областей і введення анкет.

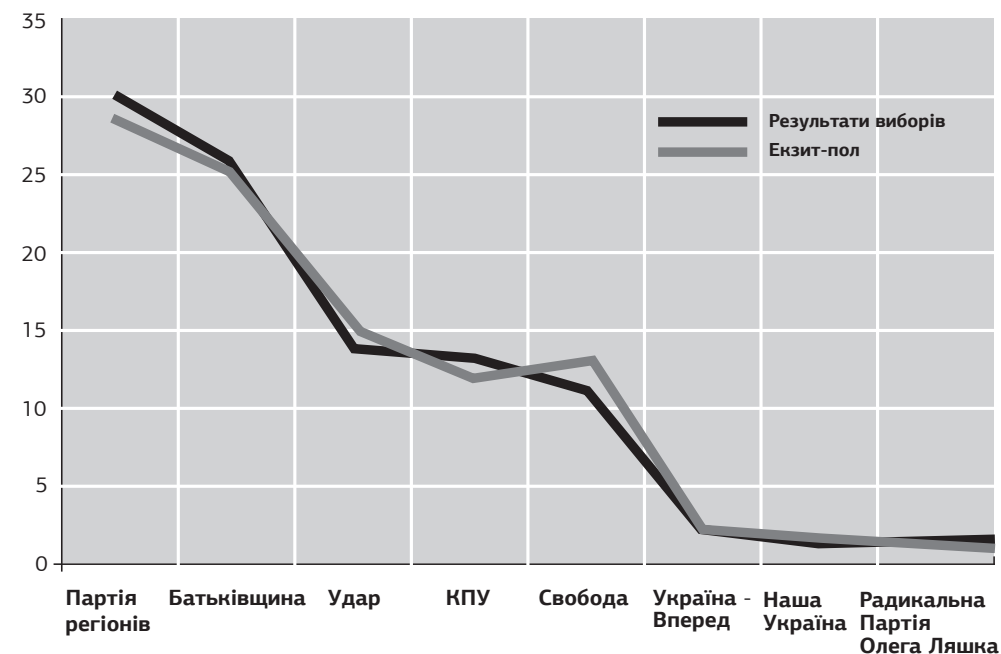
Тому ми зіставлятимемо попередні та остаточні дані екзит-полу з результатами виборів.

У таблиці 1 і на діаграмі 1 наведено порівняння даних екзит-полу, оприлюднених після закриття дільниць з результатами виборів.

Таблиця 1. Дані Національного екзит-полу'2012 станом на 18:00 щодо результатів голосування виборців України 28 жовтня 2012 року:

Назва партії:	Результати виборів	Дані екзит-полу станом на 18:00	Різниця
Соціалістична партія України	0,45	0,5	-0,1
Комуністична партія України	13,8	11,8	1,4
Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»	0,16	0,1	0,1
Партія «Руський блок»	0,31	0,3	0,0
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,58	1,6	0,0
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»	0,08	0,1	0,0
Українська Національна Асамблея	0,08	0,0	0,1
Ліберальна партія України	0,08	0,1	0,0
Політична партія «Нова політика»	0,10	0,1	0,0
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	10,44	12,3	-1,9
Українська партія «Зелена планета»	0,34	0,3	0,0
Партія Пенсіонерів України	0,56	0,5	0,1
Політична партія «Наша Україна»	1,11	1,2	-0,1
Політична партія «Зелені»	0,25	0,3	-0,1
Партія Зелених України	0,34	0,4	-0,1
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	13,96	15,1	-1,1
Політична партія «Україна майбутнього»	0,18	0,4	-0,2
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,54	24,7	0,8
Партія регіонів	30,00	28,1	1,9
Політична партія «Народно-трудовий союз України»	0,11	0,1	0,0
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,08	0,9	0,2
Викреслив усіх, перекреслив весь список або зіпсував бюлетень		1,1	-1,1
РАЗОМ	99,92	100	

Діаграма 1. Порівняння даних екзит-полу, які оприлюднені одразу після закриття дільниць з результатами виборів (партії, що отримали понад 1% голосів виборців).

Попередні дані екзит-полу відрізняються від результатів виборів не більш ніж на 1,9%.

У таблиці 2 наведено результати порівняння уточнених даних екзит-полу і даних, отриманих вже не за телефоном, а в «твердих» копіях.

Остаточні дані Національного екзит-полу'2012 щодо результатів голосування виборців України 28 жовтня 2012 року:

Назва партії:	Результати виборів % ЗА	Остаточні дані екзит-полу	Порівняння з ЦВК
Партія регіонів	30,00	28,4	-1,6
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,54	24,7	-0,8
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	13,96	15,5	1,5
Комуністична партія України	13,18	11,6	-1,6
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	10,44	12,3	1,9

Як бачимо, деякі відмінності скоротилися за рахунок усунення випадкових помилок, а максимальна відмінність даних екзит-полу від результатів виборів збереглася на рівні 1,9% для ВО «Свобода», підтримка якого була дещо переоцінена. Слід зауважити, що в світовій практиці підтримка правих радикальних партій, як правило, недооцінюється в екзит-полах. У той же час, слід зазначити, що під час екзит-полу ми не опитували деякі категорії населення, які брали участь у виборах: ті, що голо-

сували за кордоном; ті, що голосували вдома, а також у в'язницях і медичних установах. Крім того, в даних екзит-полу присутня позиція «викреслив усіх, перекреслив весь список або зіпсував бюлетень», яка становила 1%, тоді як ЦВК не враховує недійсні бюлетені при розподілі голосів виборців. Нагадаємо, що на виборах 2012 року кількість виборчих бюлетенів у багатомандатному окрузі, визнаних недійсними, становила 409 068. Зростання недійсних бюлетенів пов'язують, переважно зі скасуванням на виборах можливості проголосувати проти всіх.

Незважаючи на це, відмінність даних екзит-полу від підсумків виборів невелика, відповідає запланованій похибці вибірки і може повністю пояснюватися випадковими помилками. Проведений аналіз дає підстави вважати, що під час парламентських виборів 2012 року не було масових фальсифікацій, які могли суттєво змінити результати голосування. Такий близький збіг даних екзит-полу та підсумків виборів свідчить також про те, що використана методологія досить ефективна і може застосовуватися й у подальших екзит-полах.

Михайло МІЩЕНКО

Електорат парламентських виборів у демографічних вимірах

Результати опитування на виході з виборчих дільниць дають змогу проаналізувати особливості голосування та рівень електоральної активності представників соціально-демографічних груп виборців, виокремлених за регіональною, поселенською, віковою, гендерною ознаками та за рівнем освіти.

Відмінності між регіонами України у рівні підтримки політичних сил проявляються на кожних виборах. Як можна бачити з таблиці 3,1, на парламентських виборах 2012 року, як і на парламентських виборах 2006 і 2007 рр., Партія регіонів виявилася лідером електоральних симпатій у Східному і Південному регіонах. Разом з тим, рівень її підтримки у цих регіонах знизився – з 69,7% у 2007 р. до 50,9% у 2012 р. у Східному регіоні, з 49,9% до 37,9% у Південному регіоні¹. У Центральному регіоні він залишився практично незмінним (відповідно 16,0% і 17,3%), на Заході країни рівень електоральної підтримки Партії регіонів зріс із 6,2% до 12,1%.

Зниження рейтингу Партії регіонів на Півдні і Сході супроводжувалося істотним зростанням рівня підтримки Комуністичної партії України саме в цих регіонах (з 6,5% до 18,6% у Східному регіоні, з 7,7% до 16,3% – у Південному регіоні). Це дає підстави припустити, що принаймні частина колишнього електорату Партії регіонів за період між виборами схилилася до голосування за КПУ.

У Західному і Центральному регіонах лідером електоральних симпатій виявилася Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (так само, як «Блок Юлії Тимошенко» на минулих виборах). Водночас через посилення конкуренції на «помаранчевому» електоральному полі рівень підтримки ВО «Батьківщина» порівняно з рівнем підтримки БЮТ знизився у Західному регіоні з 52,3% до 31,7% у 2012 р., у Центральному регіоні – з 46,8% до 34,4%. У Південному регіоні зниження рейтингу є незначним (з 19,6% до 17,5%), а на Сході, навпаки, спостерігається його зростання з 6,3% до 10,1%.

Всеукраїнському об'єднанню «Свобода» вдалося підвищити рівень своєї електоральної підтримки у всіх регіонах, але найбільшою мірою – на Заході (де рівень підтримки цієї політичної сили зріс з 2,7% до 26,4%), і в центральних областях (відповідно 0,8% і 12,6%). Натомість, рівень електоральної підтримки Політичної партії «Наша Україна» порівняно з підтримкою Блоку «Наша Україна – Народна самооборона» знизився у всіх регіонах, але найбільшою мірою – на Заході (з 29,4% до 2,5%) і в Центрі (з 17,2% до 1,1%).

Серед політичних партій, які подолали п'ятивідсотковий виборчий бар'єр, різниця між регіонами у рівні електоральної підтримки Політичної партії «УДАР Віталія Кличка» є найменшою – якщо на Заході і в Центрі за неї проголосували відповідно 18,4% і 18,7%, то на Півдні – 14,4%, на Сході – 8,0%.

¹ Тут і далі результати попередніх екзит-полів наводяться за виданнями: Парламентські вибори – 1998. Президентські вибори – 1999. Парламентські вибори – 2002. – К.: Заповіт, 2002; Національний екзит-пол: парламентські вибори 2006. – К.: Центр «Демократичні ініціативи», 2006; Національний екзит-пол: позачергові парламентські вибори 2007. – К.: Центр «Демократичні ініціативи», 2007.

Таблиця 3.1 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», розподіл за регіонами, %

Партії:	Україна в цілому, N=19611	Регіони*:			
		Західний, N=4562	Центральний, N=6084	Південний, N=4633	Східний, N=4332
Партія регіонів	28,1	12,1	17,3	37,9	50,9
ВО «Батьківщина»	24,5	31,7	34,4	17,5	10,1
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	15,3	18,4	18,7	14,4	8,0
Комуністична партія України	11,5	3,7	8,8	16,3	18,9
ВО «Свобода»	12,2	26,4	12,6	5,8	3,4
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,6	1,3	1,5	2,0	1,8
Політична партія «Наша Україна»	1,2	2,5	1,1	0,6	0,5
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,9	0,5	1,6	0,5	0,7
Інші партії	2,8	2,0	2,6	3,4	3,0
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	0,9	0,3	0,6	1,3	1,6
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
Не пам'ятають, за кого голосували	0,8	0,8	0,7	0,4	1,2

* **Західний регіон** – Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Хмельницька області;

Центральний регіон – Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Київська області і місто Київ;

Південний регіон – АР Крим, Севастополь, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька і Дніпропетровська області;

Східний регіон – Харківська, Донецька і Луганська області.

У Південному і Східному регіонах вищою, ніж на Заході і в Центрі країни, виявилася частка тих, хто відповів, що викреслили всіх кандидатів або зіпсували бюлетень.

У цілому ж можна констатувати, що ті міжрегіональні відмінності у політичних симпатіях, які проявилися як під час президентських виборів 2004 і 2010 рр., так і під час парламентських виборів 2006 і 2007рр., збереглися – Захід і Центр країни залишились переважно «помаранчевими», а Схід і Південь – «біло-блакитними». Однак порівняно із попередніми виборами до Верховної Ради знизився рівень електоральної поляризації між регіонами. Це виявилось у зниженні різниці в рівні підтримки партій протилежного політичного спектру між західно-центральною і південно-східною частинами країни.

Як можна бачити з таблиці 3.2, спостерігаються істотні відмінності у підтримці
Таблиця 3.2 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від типу поселення, %

Партії:	Міста та смт, N=13930	Села, N=5681
Партія регіонів	27,3**	29,7**
ВО «Батьківщина»	22,5**	28,6**
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	15,9**	14,2**
Комуністична партія України	12,0**	10,5**
ВО «Свобода»	14,0**	8,6**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,7	1,5
Політична партія «Наша Україна»	1,1	1,4
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,7**	1,2**
Інші партії	3,0**	2,3**
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,1**	0,6**
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,2
Не пам'ятають, за кого голосували	0,5**	1,2**

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

на виборах партій між міськими і сільськими жителями. Проте значною мірою вони зумовлені різним рівнем урбанізації регіонів, тому є сенс розглядати відмінності у голосуванні міських і сільських жителів окремо по регіонах (див. табл. 3.3).

На парламентських виборах 2006 і 2007 рр. рівень електоральної підтримки Партії регіонів у містах істотно переважав рівень підтримки в селах (наприклад, у 2007 р. – відповідно 40,3% і 22,0%). На останніх виборах ситуація докорінно змінилася – тепер за Партію регіонів частіше голосували сільські жителі (29,7%), ніж міські (27,3%). Порівняно з попередніми виборами рівень підтримки цієї політичної сили у містах істотно знизився, а в селах, навпаки, зріс. На останніх парламентських виборах вища підтримка Партії регіонів у селах, ніж у містах, спостерігалася у всіх без винятку регіонах.

Загалом по країні за ВО «Батьківщина» (так само як і за «Блок Юлії Тимошенко» у 2007 р.) частіше голосували сільські жителі. Але спостерігаються істотні відмінності між регіонами. Так, у «базових» для цієї політичної сили регіонах – Західному і

Центральному – за неї частіше голосували жителі сіл, ніж міст, тоді як у Південному регіоні за ВО «Батьківщина» частіше голосували міські жителі, а у Східному регіоні відсотки відданих за неї голосів у містах та селах статистично значуще не відрізняються.

Таблиця 3.3 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від регіону і типу поселення, %

Партії:	Західний регіон		Центральний регіон	
	Міста та смт, N=2508	Села, N=2054	Міста та смт, N= 4234	Села, N=1850
Партія регіонів	6,4**	17,6*	13,4**	24,0**
ВО «Батьківщина»	30,0*	33,3**	32,6**	37,4**
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	18,8	18,0	21,5**	13,7**
Комуністична партія України	3,4	4,0	7,8**	10,5**
ВО «Свобода»	34,6**	18,3**	17,2**	4,6**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,0	1,5	1,5	1,5
Політична партія «Наша Україна»	2,7	2,4	1,0	1,3
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,3**	0,8**	1,2**	2,1**
Інші партії	2,0	2,1	2,5	2,9
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	0,3	0,4	0,7	0,5
Неправильно заповнили анкету	0,3	0,3	0,1	0,3
Не пам'ятають, за кого голосували	0,3**	1,4**	0,4**	1,1**

Партії:	Південний регіон		Східний регіон	
	Міста та смт, N=3334	Села, N=1299	Міста та смт, N=3854	Села, N=478
Партія регіонів	34,7**	45,7**	49,0**	61,4**
ВО «Батьківщина»	18,3*	15,3*	10,4	8,3
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	15,2*	12,5*	8,6**	4,8**
Комуністична партія України	15,4*	18,4*	18,8	17,2
ВО «Свобода»	7,2**	2,3**	3,9	0,6
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,1	1,7	2,0	0,4
Політична партія «Наша Україна»	0,7	0,4	0,5	0,7
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,6	0,4	0,6	1,0
Інші партії	3,9**	2,0**	3,2	2,0
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,4	0,9	1,8	0,9
Неправильно заповнили анкету	0,1	0,1	0,3	0,0
Не пам'ятають, за кого голосували	0,5	0,2	0,9	2,7

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Політична партія «УДАР Віталія Кличка» частіше підтримується міськими жителями – ця тенденція виявляється як на рівні країни в цілому, так і в більшості регіонів (крім Західного, де рівень підтримки цієї політичної сили у містах та в селах статистично значуще не відрізняється).

Загалом по масиву опитаних за КПУ дещо частіше голосують міські жителі, хоча у Центральному і Південному регіонах за неї, навпаки, частіше голосували жителі сіл. Крім того, жителі міст частіше голосують за ВО «Свобода» (лише у Східному регіоні підтримка цієї політичної сили у містах і селах статистично значуще не відрізняється).

Стосовно відмінностей в електоральних уподобаннях представників різних вікових груп, то тут можна відзначити вже традиційно більш високу популярність Комуністичної партії серед людей старшого віку (див. табл. 3.4). Зростає із віком і рівень підтримки Партії регіонів. Рівень підтримки ВО «Батьківщина» у наймолодшій віковій групі (18–29 років) є дещо нижчим, ніж в інших вікових групах.

Чим молодші респонденти, тим частіше вони голосували за ПП «УДАР Віталія Кличка» (ця тенденція показова у всіх регіонах, див. табл. 3.5). Менш виразно зрос-

тає електоральна підтримка Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!» із зменшенням віку виборців. Чим молодші респонденти, тим частіше вони викреслювали всі партії в бюлетені чи зумисне псували бюлетень (ця тенденція проступає на Півдні і Сході країни). Вікові відмінності у голосуванні за ВО «Свобода» незначні.

Найбільшою мірою вікові відмінності у голосуванні за Партію регіонів проглядають на Півдні, де різниця у рівні підтримки цієї політичної сили між найстаршою і наймолодшою групами становить 13,5%. У Західному і Центральному регіонах рівень підтримки ВО «Батьківщина» зростає із зростанням віку опитаних.

Таблиця 3.4 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від віку опитаних, %

Партії:	18–29 років, N=3233	30–39 років, N=3210	40–49 років, N=3398	50–59 років, N=4087	60 років та старші, N=5006
Партія регіонів	23,9	26,6	28,8	28,5	32,1
ВО «Батьківщина»	21,3	23,6	25,1	25,9	25,0
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	26,0	21,1	15,6	11,4	7,3
Комуністична партія України	5,7	6,7	9,3	14,2	17,3
ВО «Свобода»	11,2	13,4	13,0	12,8	11,5
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,8	2,1	1,7	1,2	0,9
Політична партія «Наша Україна»	1,4	1,1	1,2	1,1	1,0
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,1	0,7	1,0	0,9	0,9
Інші партії	3,5	2,5	2,5	2,7	2,6
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,6	1,2	1,1	0,6	0,5
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2
Не пам'ятають, за кого голосували	1,3	0,8	0,5	0,5	0,8

Таблиця 3.5 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від регіону і віку опитаних, %

Партії:	Західний регіон				
	18–29 років, N=889	30–39 років, N=781	40–49 років, N=783	50–59 років, N=875	60 років та старші, N=953
Партія регіонів	10,3	10,5	11,8	12,6	15,8
ВО «Батьківщина»	27,8	30,4	31,4	33,7	35,2
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	28,6	22,3	20,0	11,9	8,4
Комуністична партія України	2,1	2,2	2,8	4,3	6,0
ВО «Свобода»	21,3	27,5	27,7	30,4	26,8
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,2	1,9	1,2	1,3	0,9
Політична партія «Наша Україна»	3,3	2,2	2,3	2,4	2,2
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,0	0,1	0,3	0,5	0,6
Інші партії	2,4	1,4	1,6	1,7	3,0
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	0,2	0,6	0,4	0,3	0,2
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Не пам'ятають, за кого голосували	1,6	0,7	0,3	0,7	0,7

Партії:	Центральний регіон				
	18–29 років, N=1058	30–39 років, N=968	40–49 років, N=1004	50–59 років, N=1236	60 років та старші, N=1622
Партія регіонів	14,6	18,8	19,6	16,5	17,9
ВО «Батьківщина»	28,2	30,2	34,1	38,4	38,5
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	31,2	24,8	19,0	14,7	9,6
Комуністична партія України	2,9	4,0	7,2	10,2	14,3
ВО «Свобода»	12,7	14,2	12,5	12,7	12,1
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,3	2,5	1,0	0,9	1,0
Політична партія «Наша Україна»	0,8	0,4	1,6	1,2	1,1
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,2	1,2	2,3	1,8	1,5
<i>Інші партії</i>	3,3	2,2	1,4	2,8	2,7
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	1,0	0,8	0,6	0,4	0,4
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,2	0,2	0,3	0,0	0,1
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	1,0	0,6	0,5	0,4	0,8

Партії:	Південний регіон				
	18–29 років, N=1058	30–39 років, N=968	40–49 років, N=1004	50–59 років, N=1236	60 років та старші, N=1622
Партія регіонів	31,1	34,5	38,1	36,8	44,6
ВО «Батьківщина»	16,0	19,0	19,3	18,6	14,8
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	26,5	21,1	13,0	12,0	6,8
Комуністична партія України	8,9	10,6	13,7	20,1	22,3
ВО «Свобода»	3,3	5,7	7,2	5,9	6,2
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	3,8	1,6	2,6	1,8	0,8
Політична партія «Наша Україна»	1,0	1,1	0,5	0,5	0,3
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,0	0,4	0,6	0,4	0,5
<i>Інші партії</i>	4,3	3,9	3,6	3,2	2,5
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	3,2	1,6	1,0	0,5	0,8
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	0,9	0,6	0,2	0,3	0,3

Партії:	Східний регіон				
	18–29 років, N=1058	30–39 років, N=968	40–49 років, N=1004	50–59 років, N=1236	60 років та старші, N=1622
Партія регіонів	52,3	49,1	49,3	51,4	54,3
ВО «Батьківщина»	5,3	10,7	12,6	9,5	7,0
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	12,6	13,7	9,4	5,6	3,3
Комуністична партія України	12,4	11,5	13,8	22,9	26,5
ВО «Свобода»	2,4	4,5	4,6	3,3	2,3
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	4,5	2,7	1,9	0,9	0,9
Політична партія «Наша Україна»	0,1	0,6	0,4	0,7	0,5
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,1	1,3	0,5	0,5	0,6
Інші партії	4,6	2,4	3,5	3,2	2,3
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	2,6	2,2	2,7	1,3	0,4
Неправильно заповнили анкету	0,3	0,1	0,2	0,2	0,5
Не пам'ятають, за кого голосували	1,8	1,3	1,1	0,7	1,4

Таблиця 3.6 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від статі опитаних, %

Партії:	Чоловіки, N=8738	Жінки, N=10038
Партія регіонів	21,5**	31,4**
ВО «Батьківщина»	22,2**	26,3**
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	17,8**	12,9**
Комуністична партія України	12,1**	10,8**
ВО «Свобода»	14,3**	10,5**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,4**	1,9**
Політична партія «Наша Україна»	1,2	1,1
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,9	0,9
Інші партії	2,9	2,7
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,1*	0,8*
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1
Не пам'ятають, за кого голосували	0,9	0,7

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Порівнюючи голосування за різні політичні сили чоловіків і жінок, слід відзначити вищу підтримку Партії регіонів жінками порівняно із чоловіками (це спостерігалось і на парламентських виборах 2006 та 2007 рр.). Жінки порівняно з чоловіками також частіше голосували за ВО «Батьківщина» і Партію Наталії Королевської «Україна – Вперед!». Чоловіки частіше віддавали перевагу ПП «УДАР Віталія Кличка», ВО «Свобода» і КПУ (див. табл. 3.6).

При цьому рівень електоральної підтримки Партії регіонів із віком виборців зростає серед жінок більш істотно, ніж серед чоловіків. Якщо серед чоловіків підтримка Партії регіонів зростає від 22,9% у групі 18–29-річних до 27,4% серед тих, кому 60 років і більше, то серед жінок – відповідно з 25,0% до 35,8% (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від віку і статі опитаних, %

Партії:	18–29 років		30–39 років	
	Чоловіки, N=1593	Жінки, N=1625	Чоловіки, N=1517	Жінки, N=1672
Партія регіонів	22,9	25,0	23,3**	29,7**
ВО «Батьківщина»	16,1**	26,4**	21,4**	25,7**
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	30,4**	21,8**	25,0**	17,3**
Комуністична партія України	6,6*	4,9*	6,9	6,6
ВО «Свобода»	12,0	10,3	15,8**	11,4**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,6	3,1	1,7	2,5
Політична партія «Наша Україна»	1,5	1,2	0,8	1,3
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,7	1,4	0,8	0,7
Інші партії	3,8	3,2	2,0	2,9
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,5	1,6	1,5	1,0
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1	0,1	0,1
Не пам'ятають, за кого голосували	1,7*	0,9*	0,7	0,9

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Партії:	40–49 років		50–59 років		60 років та старші	
	Чоловіки, N=1617	Жінки, N=1742	Чоловіки, N=1873	Жінки, N=2169	Чоловіки, N=2113	Жінки, N=2808
Партія регіонів	26,4**	31,3**	24,9**	31,8**	27,4**	35,8**
ВО «Батьківщина»	23,7	26,6	24,1*	27,5*	24,6	25,5
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	16,0	15,1	13,3**	9,7**	8,6**	6,3**
Комуністична партія України	9,3	9,2	15,2	13,2	19,3**	15,8**
ВО «Свобода»	16,2**	9,9**	14,8**	11,1**	13,2**	10,0**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,5	1,9	0,8*	1,6*	0,8	1,0
Політична партія «Наша Україна»	1,0	1,3	1,1	1,1	1,4*	0,7*
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,7	1,3	1,0	0,7	1,0	0,8
Інші партії	2,9	2,0	3,3	2,3	2,3	2,8
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,2	1,0	0,8	0,4	0,6	0,4
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1
Не пам'ятають, за кого голосували	0,7	0,3	0,5	0,5	0,8	0,8

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Різниця у рівні підтримки чоловіками і жінками ПП «УДАР Віталія Кличка» найбільш виражена серед виборців, молодших за 40 років. А різниця у голосуванні за ВО «Батьківщина» найбільш виражена у віковій групі 18–29 років.

Якщо на парламентських виборах 2006 і 2007 рр. різниця між чоловіками і жінками в голосуванні за Партію регіонів проглядалася лише у Південному і Східному регіонах, то на останніх виборах – також і в Центральному регіоні (див. табл. 3.8). У голосуванні за ВО «Батьківщина» найбільш помітними були відмінності у Західному

і Центральному регіонах. Чоловіки частіше, ніж жінки, голосували за ПП «УДАР Віталія Кличка», ВО «Свобода» у всіх без винятку регіонах, за КПУ – у всіх регіонах, крім Західного.

Таблиця 3.8 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від регіону і статі опитаних, %

Партії:	Західний регіон		Центральний регіон	
	Чоловіки, N=2040	Жінки, N=2187	Чоловіки, N=2758	Жінки, N=3101
Партія регіонів	11,6	12,9	15,6**	19,3**
ВО «Батьківщина»	28,0**	35,6**	30,8**	37,7**
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	19,9**	15,9**	21,4**	16,3**
Комуністична партія України	3,5	3,7	9,4*	7,8*
ВО «Свобода»	28,9**	24,5**	15,3**	10,4**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,1	1,5	1,2	1,8
Політична партія «Наша Україна»	2,4	2,6	1,3	0,9
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,6	0,5	1,5	1,7
Інші партії	2,8**	1,4**	2,0*	2,9*
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	0,3	0,3	0,7	0,5
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1	0,2	0,1
Не пам'ятають, за кого голосували	0,8	1,0	0,8	0,6

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Партії:	Південний регіон		Східний регіон	
	Чоловіки, N=2055	Жінки, N=2438	Чоловіки, N=1885	Жінки, N=2312
Партія регіонів	33,3**	42,0**	46,3**	56,1**
ВО «Батьківщина»	16,0*	18,7*	9,4	8,6
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	17,8**	11,5**	9,7**	6,5**
Комуністична партія України	17,5*	15,0*	20,1*	17,6*
ВО «Свобода»	7,1**	4,7**	4,2**	2,6**
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,7	2,1	1,6	2,0
Політична партія «Наша Україна»	0,6	0,5	0,4	0,5
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,4	0,6	0,7	0,7
Інші партії	3,5	3,3	3,6	2,8
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень	1,4	1,1	2,1*	1,3*
Неправильно заповнили анкету	0,0	0,1	0,3	0,2
Не пам'ятають, за кого голосували	0,6	0,2	1,5	1,0

Стосовно різниці в електоральній поведінці залежно від освітнього рівня виборців, то результати екзит-полу дають підстави говорити про те, що підтримка Партії регіонів знижується із підвищенням освітнього рівня респондентів (див. табл. 3.9). Так само із зростанням освітнього рівня виборці рідше голосували за Комуністичну партію України.

Рівень електоральної підтримки ВО «Батьківщина» на загальнонаціональному рівні не відрізняється в групах опитаних з різним рівнем освіти, але це зумовлено тим, що в різних регіонах проявляються протилежні тенденції – у Західному регіоні рівень підтримки ВО «Батьківщина» виборцями з вищою або незакінченою вищою освітою нижчий, ніж в інших освітніх групах, а в Південному і Східному регіонах – навпаки, нижчий (див. табл. 3.10). Отже, на Півдні і Сході, де чисельно переважають прихильники Партії регіонів, за ВО «Батьківщина» частіше голосували виборці з високим освітнім рівнем.

Чим вищий рівень освіти виборців, тим частіше вони голосували за ПП «УДАР Віталія Кличка» і за ВО «Свобода» (ця тенденція проявляється у всіх регіонах).

Таблиця 3.9 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від рівня освіти опитаних, %

Партії:	Неповна середня, N=1407	Повна середня загальна, N=3261	Середня спеціальна, N=6588	Вища або незакінчена вища, N=7409
Партія регіонів	23,9	26,6	28,8	28,5
ВО «Батьківщина»	21,3	23,6	25,1	25,9
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	26,0	21,1	15,6	11,4
Комуністична партія України	5,7	6,7	9,3	14,2
ВО «Свобода»	11,2	13,4	13,0	12,8
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	2,8	2,1	1,7	1,2
Політична партія «Наша Україна»	1,4	1,1	1,2	1,1
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,1	0,7	1,0	0,9
<i>Інші партії</i>	3,5	2,5	2,5	2,7
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	1,6	1,2	1,1	0,6
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,2	0,1	0,2	0,1
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	1,3	0,8	0,5	0,5

Таблиця 3.10 «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію чи блок Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від регіону і рівня освіти опитаних, %

Партії:	Західний регіон			
	Неповна середня, N=323	Повна середня загальна, N=750	Середня спеціальна, N=1434	Вища або незакінчена вища, N=1684
Партія регіонів	23,8	15,8	11,4	9,6
ВО «Батьківщина»	33,1	35,1	32,9	28,7
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	11,9	16,9	18,8	19,0
Комуністична партія України	5,4	4,5	3,6	2,9
ВО «Свобода»	15,4	18,8	26,3	32,7
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	0,5	1,7	1,2	1,3
Політична партія «Наша Україна»	2,3	2,3	2,3	2,9
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,2	1,3	0,5	0,2
<i>Інші партії</i>	4,7	2,8	1,7	1,4
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	0,2	0,3	0,2	0,4
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,2	0,0	0,2	0,2
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	2,3	0,5	0,9	0,6

Партії:	Центральний регіон			
	Неповна середня, N=421	Повна середня загальна, N=986	Середня спеціальна, N=2022	Вища або незакінчена вища, N=2409
Партія регіонів	22,4	18,2	19,4	14,6
ВО «Батьківщина»	37,8	36,1	37,4	30,8
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	12,2	17,1	16,5	22,3
Комуністична партія України	12,2	9,9	9,7	6,0
ВО «Свобода»	2,8	8,0	10,1	19,0
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,5	2,7	1,1	1,4
Політична партія «Наша Україна»	2,2	1,5	0,9	0,8
Радикальна Партія Олега Ляшка	1,3	1,8	1,8	1,5
<i>Інші партії</i>	5,2	3,2	2,2	2,1
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	0,6	0,3	0,5	0,9
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,2	0,5	0,0	0,1
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	1,5	0,9	0,3	0,6

Партії:	Південний регіон			
	Неповна середня, N=365	Повна середня загальна, N=807	Середня спеціальна, N=1561	Вища або незакінчена вища, N=1690
Партія регіонів	49,3	40,8	41,0	31,9
ВО «Батьківщина»	11,8	11,8	17,0	21,4
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	10,4	14,1	12,5	17,5
Комуністична партія України	20,0	21,1	18,0	11,8
ВО «Свобода»	2,2	3,6	4,7	7,9
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,3	2,7	2,1	1,5
Політична партія «Наша Україна»	0,0	0,9	0,4	0,8
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,4	0,5	0,6	0,5
<i>Інші партії</i>	2,9	2,7	2,3	4,7
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	0,4	1,5	1,1	1,5
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,0	0,1	0,0	0,1
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	1,1	0,2	0,3	0,3

Партії:	Східний регіон			
	Неповна середня, N=298	Повна середня загальна, N=718	Середня спеціальна, N=1571	Вища або незакінчена вища, N=1626
Партія регіонів	54,8	54,6	56,4	45,4
ВО «Батьківщина»	5,5	6,8	7,3	11,9
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	4,9	7,2	6,2	10,5
Комуністична партія України	25,2	19,7	19,6	16,3
ВО «Свобода»	0,3	2,1	2,4	5,2
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,5	1,8	1,6	2,3
Політична партія «Наша Україна»	0,9	0,1	0,5	0,6
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,3	1,0	0,4	1,1
<i>Інші партії</i>	3,7	1,5	2,2	4,6
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	0,3	2,1	1,9	1,5
<i>Неправильно заповнили анкету</i>	0,6	0,6	0,1	0,2
<i>Не пам'ятають, за кого голосували</i>	1,8	2,3	1,3	0,4

Загалом, підсумовуючи зв'язок між голосуванням за політичні партії та блоки під час виборів із соціально-демографічними характеристиками виборців, на основі аналізу коефіцієнтів кореляції Крамера V, що характеризує рівень кореляційного зв'язку, ми можемо констатувати, що підтримка виборцями шести з восьми політичних сил, що за офіційними результатами виборів набрали більше 1% голосів (Партії регіонів, ВО «Батьківщина», КПУ, ВО «Свобода», ПП «Наша Україна», Радикальної партії Олега Ляшка) найтісніше корелює з регіоном проживання (див. табл. 3.11). Хоча стосовно підтримки КПУ, то тут співставну з регіоном роль відіграє також вік респондентів. Голосування за ПП «УДАР Віталія Кличка» та за Партію Наталії Королевської «Україна – Вперед!» найтісніше корелює з віком опитаних.

Таблиця 3.11 Рівні зв'язку розподілу голосів, відданих за політичні сили, із соціально-демографічними характеристиками виборців (коефіцієнт Крамера V)*

Партії:	Соціально-демографічні характеристики:				
	Регіон проживання	Тип населення	Вік	Стать	Освіта
Партія регіонів	0,335	0,025	0,062	0,069	0,086
ВО «Батьківщина»	0,229	0,067	0,036	0,048	0,006
Політична партія «УДАР Віталія Кличка»	0,114	0,023	0,188	0,068	0,067
Комуністична партія України	0,179	0,023	0,144	0,021	0,068
ВО «Свобода»	0,262	0,077	0,026	0,058	0,117
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	<i>0,021</i>	0,009	0,053	0,019	0,024
Політична партія «Наша Україна»	0,072	<i>0,016</i>	0,012	0,006	0,011
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,049	0,024	0,011	0,005	0,015
Інші партії	0,029	0,018	<i>0,022</i>	0,006	0,035
<i>Викреслили всіх або зіпсували бюлетень</i>	0,053	0,027	0,044	<i>0,015</i>	0,018

* Жирним шрифтом виділено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,001$; жирним курсивом наведено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,01$; курсивом наведено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,05$, усі інші коефіцієнти статистично незначущі на рівні $p > 0,05$.

Відмінності у рівні підтримки політичних партій представниками різних соціально-демографічних груп спричинюють відмінності у характеристиках електорату цих політичних сил. Насамперед потрібно відзначити вагомі відмінності в «регіональній» структурі електоратів. Так, якщо серед виборців Партії регіонів 70,9%, а серед виборців Комуністичної партії України – 68,7%, становлять жителі Південного та Східного регіонів, то серед виборців ПП «УДАР Віталія Кличка» – 65,7%, ВО «Батьківщина» – 73,7%, ВО «Свобода» – 82,5% – це жителі Західного і Центрального регіонів (див. табл. 3.12). Особливо висока регіональна локалізація електорату ВО «Свобода» – 50,7% тих, хто голосували за цю політичну силу, – жителі лише одного, Західного, регіону.

Водночас показники регіональної локалізації електорату більшості зазначених політичних сил були у 2007 р. ще вищими. Так, жителі Південного та Східного регіонів серед виборців Партії регіонів тоді становили 82,4%, серед виборців ВО «Батьків-

щина» – 78,8%, а серед виборців ВО «Свобода» – 94,9% становили жителі Західного і Центрального регіонів. Лише рівень регіональної локалізації КПУ був приблизно тим самим, що і на останніх виборах – у 2007 році 69,2% виборців цієї партії були жителями Південного і Східного регіонів.

Найбільша частка міського населення серед електорату ВО «Свобода» (76,4%, при тому, що переважно за цю політичну силу голосували жителі Західного і Центрального регіонів, рівень урбанізації яких є відносно низьким). Частка міського населення у структурі електорату Партії регіонів порівняно з 2007 р. помітно знизилася – з 81,4% до 64,8%.

«Найстаріший» за віком електорат у Комуністичної партії – 40,1% з-поміж тих, хто голосував за неї, – люди віком від 60 років і старші. Однак, це менше, ніж було у 2007 р. (49,3%), тоді як частка виборців віком менше за 40 років серед електорату КПУ зросла з 13,1% до 18,6%.

Далі в порядку зменшення середнього віку виборців йдуть Партія регіонів, ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Радикальна партія Олега Ляшка, ПП «Наша Україна», і нарешті Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» та ПП «УДАР» Віталія Кличка». Електорат двох останніх політичних сил є «наймолодшим» – більше половини їхніх виборців – молодші за 40 років. Порівняно з 2007 р. електорат ВО «Батьківщина» помітно «постарішав» – якщо в 2007 р. серед виборців БЮТ частка осіб віком від 60 років і старших становила 18,6%, то серед виборців ВО «Батьківщина» у 2012 р. – 27,2%, тоді як частка осіб віком менше за 40 років зменшилася відповідно з 38,6% до 31,4%.

Як відомо, більшість українських виборців – жінки. Вони ж становлять більшість виборців Партії регіонів, ВО «Батьківщина», Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!» і Радикальної партії Олега Ляшка. Більшість виборців ВО «Свобода» і ПП «УДАР Віталія Кличка» – чоловіки, а серед тих, хто голосував за КПУ і ПП «Наша Україна», чоловіків і жінок приблизно порівну.

За рівнем освіти свого електорату попереду, як і в 2007 р., ВО «Свобода» (54,1% його виборців – люди з вищою або незакінченою вищою освітою). Досить високим також є освітній рівень електорату ПП «УДАР Віталія Кличка». Тоді як найнижчим є освітній рівень виборців Комуністичної партії України і Партії регіонів.

Таблиця 3.12 Соціально-демографічний склад електорату політичних партій та блоків на парламентських виборах 2012 року, %

Партії:	Регіони			
	Західний	Центральний	Південний	Східний
Партія регіонів, N=5621	10,1	19,0	33,5	34,7
ВО «Батьківщина», N=4716	30,4	43,3	17,8	8,5
Політична партія «УДАР Віталія Кличка», N=2965	28,2	37,5	23,4	10,9
Комуністична партія України, N=2302	7,6	23,7	35,2	33,5

ВО «Свобода», N=2350	50,7	31,8	11,8	5,7
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», N=326	18,4	28,4	30,3	22,9
Політична партія «Наша Україна», N=226	50,2	28,1	12,5	9,3
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=168	14,4	54,5	14,8	16,3
Інші партії, N=549	17,5	29,5	30,4	22,6
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень, N=197	7,9	20,8	34,3	37,0

Партії:	Тип поселень:	
	Міста і смт	Села
Партія регіонів, N=5621	64,8	35,2
ВО «Батьківщина», N=4716	61,1	38,9
Політична партія «УДАР Віталія Кличка», N=2965	69,2	30,8
Комуністична партія України, N=2302	69,6	30,4
ВО «Свобода», N=2350	76,4	23,6
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», N=326	69,8	30,2
Політична партія «Наша Україна», N=226	59,8	40,2
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=168	54,8	45,2
Інші партії, N=549	71,6	28,4
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень, N=197	79,7	20,3

Партії:	Вікові групи:				
	18–29 років	30–39 років	40–49 років	50–59 років	60 років та старші
Партія регіонів, N=5621	14,4	15,9	18,2	21,6	29,9
ВО «Батьківщина», N=4716	15,0	16,4	18,5	23,0	27,2
Політична партія «УДАР Віталія Кличка», N=2965	29,3	23,5	18,4	16,2	12,7
Комуністична партія України, N=2302	8,6	10,0	14,6	26,8	40,1
ВО «Свобода», N=2350	15,5	18,5	18,9	22,4	24,7
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», N=326	29,2	21,7	18,2	16,1	14,7
Політична партія «Наша Україна», N=226	20,7	15,7	18,8	21,5	23,4
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=168	20,5	13,7	19,0	20,5	26,3
Інші партії, N=549	21,9	15,5	16,1	21,6	25,0
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень, N=197	28,8	22,6	22,1	13,5	13,0

Партії:	Стать:	
	Чоловіки	Жінки
Партія регіонів, N=5621	41,3	58,7
ВО «Батьківщина», N=4716	42,5	57,5
Політична партія «УДАР Віталія Кличка», N=2965	54,8	45,2
Комуністична партія України, N=2302	49,6	50,4
ВО «Свобода», N=2350	54,4	45,6
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», N=326	39,2	60,8
Політична партія «Наша Україна», N=226	49,4	50,6
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=168	44,3	55,7
Інші партії, N=549	48,5	51,5
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень, N=197	54,3	45,7

Партії:	Рівень освіти:			
	Неповна середня	Повна середня загальна	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Партія регіонів, N=5621	9,8	18,9	37,7	33,6
ВО «Батьківщина», N=4716	7,7	17,7	35,0	39,6
Політична партія «УДАР Віталія Кличка», N=2965	5,3	16,7	31,1	46,9
Комуністична партія України, N=2302	10,3	20,7	38,1	30,9
ВО «Свобода», N=2350	3,4	12,2	30,2	54,1
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», N=326	5,5	24,3	31,1	39,1
Політична партія «Наша Україна», N=226	9,5	19,1	30,2	41,2
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=168	5,4	23,0	33,8	37,7
Інші партії, N=549	11,9	16,7	26,8	44,6
Викреслили всіх або зіпсували бюлетень, N=197	3,8	18,3	31,7	46,2

Таблиця 3.13 Порівняння соціально-демографічної структури дорослого населення України (за даними державної статистики) і структури електорату (за даними екзит-полу), %

Соціально-демографічні характеристики	Державна статистика ²	Дані екзит-полу, соціально-демографічна структура:*		
		об'єднаного масиву тих, хто погодився взяти участь в опитуванні, і тих, хто відмовився, N=27515	тих, хто погодився взяти участь в опитуванні, N=19611	тих, хто відмовився взяти участь в опитуванні, N=7904
Стать**:				
Чоловіки	45,0	45,9	46,7	43,9
Жінки	55,0	54,1	53,3	56,1
Вік**:				
18-29 років	22,2	16,4	17,1	14,7
30-39 років	17,9	17,2	16,9	18,0
40-49 років	16,7	18,9	17,9	21,2
50-59 років	17,5	21,8	21,6	22,2
60 років і старші	25,7	25,7	26,5	23,9

Тип поселення:				
Місто	69,3	66,3	66,6	65,4
Село	30,7	33,7	33,4	34,6
Регіони:				
Західний	22,5	23,6	23,5	23,7
Центральний	29,6	31,4	30,8	33,0
Південний	26,7	25,0	24,9	25,4
Східний	21,3	19,9	20,7	17,9

* Відсотки, виділені жирним шрифтом, відрізняються від даних державної статистики на рівні $p < 0,01$, відсотки, виділені курсивом, відрізняються від даних державної статистики на рівні $p < 0,05$, різниця інших відсотків з відповідними даними державної статистики статистично незначуща на рівні $p < 0,05$.

** Відсотки за віком і за статтю за даними екзит-полу наведено від кількості тих, хто вказав свій вік і стать, заповнюючи анкету, або чий вік і стать були позначені інтерв'юерами у бланку відмов.

² Структура населення виборчого віку за статтю і віком – за даними державної статистики станом на 1 січня 2012 року.

Торкнемося також теми електоральної активності представників соціально-демографічних груп. Як показують результати попередніх екзит-полів, що проводилися в Україні, значні відмінності в явці на вибори спостерігаються між представниками вікових груп. Яким же був рівень електоральної активності представників вікових груп на останніх виборах?

Про рівень електоральної активності різних вікових груп можна судити, порівнявши вікову структуру масиву тих людей, до яких зверталися інтерв'юери (як тих, хто погодився відповідати на запитання екзит-полу, так і тих, хто відмовився) з віковою структурою дорослого населення України за даними державної статистики.

З таблиці 3.13 ми можемо бачити, що, за даними екзит-полу, частка сільських жителів серед тих, хто взяв участь у виборах, вища за частку сільських жителів серед дорослого населення на 3%. Це свідчить про більш високу електоральну активність сільських жителів порівняно з городянами.

Частка молоді віком до 30 років серед учасників виборів менша за частку цієї вікової категорії серед дорослого населення України на 5,8%. Під час парламентських виборів 2002 року ця різниця становила 3,2%; під час парламентських виборів 2006 р. – 4,8%, під час парламентських виборів 2007 р. – 4,2%. Це свідчить про низьку електоральну активність молоді (порівняно із середнім рівнем електоральної активності) на всіх цих виборах.

Частка представників вікової групи від 30 до 39 років виявилася на 0,7% меншою, ніж частка цієї групи серед населення, що також свідчить про дещо нижчий, ніж в середньому, рівень електоральної активності.

Вищою за середній рівень виявилася активність вікової групи від 40 до 49 років (так само як і під час всіх парламентських виборів, що відбувалися з 2002 по 2007 роки).

Як і під час попередніх парламентських виборів, найвищою виявилася активність виборців віком від 50 до 59 років – їх частка серед виборців, за даними екзит-полу, на 4,3% більша, ніж серед дорослого населення, за даними статистики.

Стосовно найстаршої вікової групи (тих, кому 60 років і більше) – її частка серед учасників виборів статистично значуще не відрізняється від частки цієї вікової когорти серед дорослого населення (отже, електоральна активність найстаршої вікової групи була близькою до середньої по масиву опитаних). Така сама ситуація спостерігалася й на парламентських виборах 2007 р. На виборах 2006 р. її частка була на статистично значущому рівні меншою від частки цієї когорти в структу-

рі дорослого населення, а під час парламентських виборів 2002 року – більшою.

Частка чоловіків серед виборців, за даними екзит-полу, виявилася на 0,9% більшою, ніж частка чоловіків серед дорослого населення України. Це свідчить про дещо більш високий рівень електоральної активності чоловіків порівняно з жінками. На парламентських виборах 2007 р. рівень електоральної активності чоловіків і жінок був однаковим. Під час парламентських виборів 2006 року частка чоловіків серед виборців, за даними екзит-полу, виявилася на 0,8% більшою, ніж частка чоловіків серед дорослого населення України. Під час парламентських виборів 2002 року ця різниця становила 3,7%. Отже, попри те, що чоловіки залишаються більш електорально активними, різниця в рівні електоральної активності між чоловіками та жінками за останнє десятиліття зменшилася.

Як можна бачити з таблиці 3.13, соціально-демографічні структури тих, хто погодився взяти участь в опитуванні на виході з виборчих дільниць, і тих, хто відмовився від опитування, відрізняються за деякими показниками. Це є свідченням того, що в різних соціально-демографічних когортах респондентів спостерігався різний рівень відмов від участі в опитуванні.

Таблиця 3.14 Частка відмов від опитування в різних соціально-демографічних групах респондентів

	Частка відмов, %
Стать**:	
Чоловіки	27,8
Жінки	30,1
Вік**:	
18-29 років	25,9
30-39 років	30,3
40-49 років	32,6
50-59 років	29,6
60 років і старші	26,9
Тип поселення:	
Місто	28,3
Село	29,4
Регіони:	
Західний	28,8
Центральний	30,0
Південний	29,1
Східний	25,8
Середня частка відмов	28,7

* Відсотки, виділені жирним шрифтом, відрізняються від середньої (для екзит-полу в цілому) частки відмов на рівні $p < 0,01$, відсотки, виділені курсивом, відрізняються від середньої частки відмов на рівні $p < 0,05$.

Серед представників вікових груп найрідше відмовлялися від участі в опитуванні молоді люди віком від 18 до 29 років – 25,9% тих, до кого зверталися респонденти (див. табл. 3.14). Найчастіше відмовлялися від участі в опитуванні представники найстаршої вікової когорти від 40 до 49 років – 32,6%. Жінки відмовлялися від опитування частіше за чоловіків (відповідно 30,1% і 27,8%).

Серед жителів різних регіонів найрідше від участі в опитуванні відмовлялися жителі Східного регіону. Можливо, це пов'язано з тим, що саме у Східному регіоні, як було показано вище, найвищим є рівень підтримки Партії регіонів, яка є правлячою партією. У такому разі можна висловити припущення, що відмова від відповіді більшою мірою була властива тим виборцям, які голосували за опозиційні політичні сили (таких було більше в інших регіонах). Однак, щоб підтвердити чи спростувати це припущення, потрібні додаткові дослідження.

Ірина БЕКЕШКІНА

Партійні вибори в Україні: стабільність і зміни

За час існування України як незалежної держави українці шість разів обирали Верховну Раду, з них п'ять разів – за партійними списками (у 1998, 2002 і 2012 рр. – наполовину, а у 2006 і 2007 рр. – повністю). Здавалося б, за 14 років вже мала викристалізуватися стійка партійна структура з політичних сил, які й змагаються між собою під час виборів. Після попередніх парламентських виборів 2007 року ми дійшли висновку, що «партійно-політична структура в Україні набуває стабільності». Проте з п'яти переможців виборів-2007 дві політичні сили – «Наша Україна – Народна Самооборона» та Блок Володимира Литвина – не потрапили до нового складу Верховної Ради, натомість там з'явилися двоє новачків – Політична партія «УДАР Віталія Кличка», яка взагалі виникла напередодні виборів, та ВО «Свобода», яке, навпаки, раніше вже двічі брало участь у попередніх виборах, але безуспішно. Отже, партійно-політичний ландшафт країни знову істотно змінився.

Загалом, історія виборів в Україні – це неймовірно для усталених демократій злети та падіння тих чи інших політичних сил, коли деякі партії, як комети, стрімко злітають, а потім так само стрімко падають.

Справді, з переможців виборів 1998 року до складу Верховної Ради 2012 року увійшла лише одна партія – Комуністична партія України; з переможців 2002 року, окрім КПУ, у обраному 2012 року парламенті присутня партія «Батьківщина» (яка, втім, істотно трансформувалася порівняно з 2002 роком, увібравши у себе партію «Фронт змін», якої не було навіть у зародку у 2002 році); з переможців виборів 2006 та 2007 рр. до цих трьох додалася ще Партія регіонів. Увійшли до Верховної Ради нові політичні сили – «УДАР» Віталія Кличка, який взагалі брав участь у парламентських перегонах уперше та ВО «Свобода», яке, навпаки, було постійним учасником виборчих перегонів, але у 2007 році набрало лише 0.7% голосів.

Комуністична партія, яка хоч і була стабільно присутня в українському парламенті, (щоправда, спричинивши у 2006 і 2007 роках щодо себе суперечку на предмет того, чи зможе вона подолати через 5 років 3%-й прохідний бар'єр), але на виборах 2012 року удвічі наростила свій результат порівняно з попередніми виборами. А от партія «Наша Україна», яка тріумфально починала свою політичну кар'єру на виборах 2002 року, набравши 25.57% голосів, через 10 років зійшла нанівець, ледь-ледь перетнувши межу в 1%. Вочевидь, закінчили своє активне політичне життя й колишні парламентські партії – Народна партія та Соціалістична партія.

Отже, як бачимо, на політичному полі України відбувається постійний рух. Така мінливість складу парламенту свідчить про несформованість партійно-політичної структури в українському суспільстві.

Щоправда, слід зазначити, що все ж відбувається зосередження голосування електорату, і відсоток «запропащих» голосів – себто, тих, які віддані виборцями за партії, які не долають виборчий бар'єр, все ж зменшується.

У парламентських виборах 1998 року брали участь 30 партій та блоків, потрапили до Верховної Ради, здолавши чинний на той час 4%-й бар'єр, 8 партій та блоків – Комуністична партія (24.7%), Народний Рух України (9.4%), Блок Соціалістичної та Селянської партії (8.6%), Партія зелених України (5.4%), Народно-демократична партія (5.0%), Об'єднання «Громада» (4.7%), Прогресивна соціалістична партія (4.0%), СДПУ(о) (4.0%). На «нерезультативне» голосування за партії та блоки, що не подолали 4%-й бар'єр, припадало 23.9% голосів, які перерозподілилися переважно на користь переможниці виборів – Комуністичної партії, при тому що ці виборці проголосували за партії та блоки, далекі від комуністичної ідеології.

У наступних парламентських виборах 2002 року брали участь 33 партії та блоки, з них лише 5 політичні сили – з тією ж назвою, що й на попередніх виборах, решта 28 – або новачки, або блоки, переформатовані з учасників попередніх виборів. Щоправда, з «нерезультативним» голосуванням на тих виборах ситуація склалася краще – лише 14,7% голосів були віддані за партії та блоки, що не змогли подолати 4%-й бар'єр і не увійшли до Верховної Ради. І знов-таки – перерозподіл цих відсотків чимало додав Комуністичній партії, попри те, що ці виборці голосували не за «ліві» партії.

Наступні парламентські вибори 2006 року відбувалися лише за партійними списками, що призвело до чергової переструктуризації політичного поля. У виборах узяли участь аж 45 партій та блоків, із них лише 10 партій та блоків – учасники попередніх виборів 2002 року. «Нерезультативного» голосування на виборах-2006 було більше, ніж на попередніх (20,5%), але ж і суб'єктів виборчих перегонів було значно більше.

З п'ятірки переможців виборів-2002, які змагалися у виборчих перегонях-2006, чотири політичні сили стали переможцями: Блок Юлії Тимошенко (22,27%), Блок «Наша Україна» (13,94%), Соціалістична партія України (5,67%) та Комуністична партія України (3,66%).

Парламентські вибори-2007 відбулися лише через рік після виборів 2006 року, і, здавалося б, за рік не варто було очікувати істотних змін. Проте серед 20 партій та блоків, які взяли участь у виборах-2007, лише 10 були учасниками виборів-2006. Значна частина тих політичних сил, які на попередніх виборах виступали як самостійні суб'єкти і не потрапили до Верховної Ради, на виборах 2007 року долучилися до блоків, насамперед – до Блоку «Наша Україна – Народна самооборона». «Нерезультативного» голосування на цих виборах було небагато – 11,42%. Причому, на відміну від попередніх виборів, ці «втрачені» голоси перерозподілилися між політичними силами, які представляють різні політичні уподобання виборців, насамперед – Партією регіонів та БЮТ, деякою мірою – Блоком «Наша Україна – Народна самооборона».

З п'ятірки лідерів виборів-2006 на виборах-2007 переможцями стали чотири політичні сили: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна – Народна самооборона» (певним чином її можна вважати наступницею «Нашої України», хоча склад блоку й змінився) та Комуністична партія України. До переможців додався ще Блок Володимира Литвина, який не здолав 3%-ий бар'єр на виборах 2006 року, і не потрапила до Верховної Ради переможниця попередніх виборів Соціалістична партія України.

Зважаючи на таку незначну ротацію, а також невелику частину «втрачених» голосів, після тих виборів ми дійшли висновку, що «в Україні відбувається політична структуризація суспільства, формування стабільних політичних преференцій».¹

Проте минуло 5 років, і знову партійний ландшафт країни змінився. Значною мірою це було спричинено зміною Закону про вибори, який тепер, у 2012 році, не дозволяв брати участь у виборах партійним блокам, а лише – партіям. Переформатування політичного поля було також зумовлено політичними процесами, які відбулися в Україні після пре-

зидентських виборів 2010 року – ув'язненням лідера партії «Батьківщина» та появою на політичній арені нових лідерів, які заснували свої політичні сили (насамперед – «Фронт змін» Арсенія Яценюка та Політична партія «УДАР» Віталія Кличка).

У виборах 2012 року узяли участь 33 політичні сили, з них 7 були учасниками попередніх парламентських виборів 2007 року. Щоправда, деякі з них тоді виступали як блоки: Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна-Народна самооборона», Блок Партії пенсіонерів, а на виборах-2012, через нові вимоги законодавства, вони вже позиціонувалися як партії. До того ж і партія «Батьківщина», і «Наша Україна» зазнали істотних трансформацій: до «Батьківщини» фактично доєдналася партія «Фронт змін», а в «Нашій Україні» вже не було ані «Самооборони», ані інших колишніх складових блоку. Не брала участі у виборах (через відсутність шансів на перемогу) одна з парламентських партій – «Народна партія», її лідер Володимир Литвин здобув перемогу у мажоритарному окрузі, а деякі парламентарі влилися до списку Партії регіонів.

Попри досить значні зміни виборчого списку, «нерезультативне» голосування було найменшим за усю історію парламентських виборів: лише 6,78% голосів було віддано за партії, які не змогли виборчого бар'єру, а між партіями, які були обрані до Верховної Ради і які не були обрані, різниця у голосах була дуже значною: ВО «Свобода», яка посіла останнє, п'яте, місце серед переможців виборів, набрала 10.44% голосів, а наступна за нею Партія Наталії Королевської «Україна – вперед!» – лише 1,68%.

Звичайно, з появою у виборчих змаганнях нових політичних сил рівень до виборчої визначеності з голосуванням знизився (табл.1): на виборах 2006 року відповіли, що були прихильниками партії чи блоку задовго до виборів, 62% виборців, у 2007 році – 69%, а у 2013 році – 56%.

Таблиця 1. Коли саме Ви вирішили, за кого голосуватимете? (у %)

Час визначення, за кого голосувати	Екзит-пол-1998	Екзит-пол-2002	Екзит-пол-2006	Екзит-пол-2007	Екзит-пол-2012
Я був прихильником цієї партії/блоку задовго до виборів	42	50	62	69	56
Раніше, ніж за місяць до виборів	23	24	21	16	21
В останній місяць до виборів	11	11	6	4,5	6
В останній тиждень до голосування	11	7	4	3	5
В останній день до голосування	5	3	2	2	4
Визначився прямо на виборчій дільниці	6	4	2	2,5	4
Важко сказати / Не знаю	2	1	2	3	4

Причому зміни у складі партій та конкуренція між Партією регіонів і Комуністичною партією та трьох опозиційних сил між собою призвели до того, що зменшилася довиборча визначеність з голосуванням і у прихильників тих партій, які були переможцями попередніх виборів: так, в екзит-полі 2007 року 88% виборців Партії регі-

¹ Ірина Бекешкіна. Від виборів до виборів: стабільність і сталість електоратів провідних політичних сил. – Національний екзит-пол. Позачергові парламентські вибори-2007. – К., 2007, «Демократичні ініціативи». С.99.

онів відповіли, що визначилися з голосуванням ще до початку виборчої кампанії, а у 2012 році таких було 67%; серед виборців Блоку Юлії Тимошенко 80% вже заздалегідь знали, що голосуватимуть саме за цю політичну силу, у 2012 році щодо «Батьківщини» у цьому були впевнені 64%, стосовно Комуністичної партії у 2007 році наперед визначилися 85% її прихильників, у 2012 році – 59%. Щодо партії «УДАР» Віталія Кличка, то, зрозуміло, довиборча визначеність була істотно меншою – 35%, та й то, очевидно, це стосувалося не так політичної партії, як підтримки її лідера. А найменша визначеність, коли виборці визначалися з голосуванням у останній день чи взагалі прямо на виборчій дільниці, припадала на політичні сили, які не пройшли до Верховної Ради.

Екзит-поли дають змогу дати очне знання щодо того, як змінювалися електорати партій – звідки чого додалося та що саме віднялося. Особливо це важливо знати стосовно політичних партій, які здобули несподівані результати – ВО «Свобода» та Комуністичної партії України.

Комуністична партія України була незмінним учасником усіх партійних виборів, що відбувалися в Україні. Причому на перших парламентських виборах 1998 року вона була беззаперечним лідером, набравши 24,4% голосів (другим був Народний Рух із 9,4%), майже стільки вона отримала на виборах 2002 року (20,01%), де була вже другою, у 2006 році ледь-ледь перетнула виборчий бар'єр у 3% (3,66%), дещо поліпшила результат на виборах 2007 року (5,39%), проте все одно питання про політичне майбутнє цієї партії не було зняте з порядку денного, оскільки основний електорат цієї партії був у віці старше 50 років. Проте на виборах 2012 року Комуністична партія пережила справжній ренесанс, здобувши 13,18% голосів виборців. Як видно з таблиці 2, Комуністичній партії вдалося наростити електорат в усіх демографічних групах, особливо – серед молоді та виборців з вищою освітою – групах, які раніше були «найслабшою електоральною ланкою» КПУ.

В екзит-полі, звичайно, не стояло питання щодо мотивації голосування за ті чи інші політичні сили, проте проведене Фондом «Демократичні ініціативи» разом із КМІС опитування показало, що основним мотивом голосування за КПУ була туга за колишнім Радянським Союзом, яка, додам, у свою чергу, була наслідком розчарування частини виборців у Партії регіонів і відходу частини цього електорату до Комуністичної партії.

Тепер розглянемо, які зміни відбулися у електораті Партії регіонів, особливо з огляду на те, що частина її електорату перейшла до КПУ.

Партія регіонів як самостійна політична сила виступила на парламентських виборах-2006 (на попередніх виборах 2002 року вона входила як одна з п'яти складових у блок «За єдину Україну!»). Партія регіонів, набравши 32,14%, стала лідером виборів-2006 з великим відривом від суперників, перебравши більшу частину виборців Комуністичної партії, ще кращим був її результат на виборах-2007 (34,37%), а от на виборах 2012 року результат був скромніший – 30,0%. Таблиця 3 засвідчує, що втрати відбулися в усіх демографічних групах, але найбільше у двох протилежних вікових генераціях – серед наймолодших віком до 30 років (на 11,5%) та серед найстарших, віком понад 60 років (на 7%), а також серед виборців з вищою освітою (на 7,5%). Як бачимо, це саме ті групи, у яких найбільше відбулося зростання електорату КПУ.

Таблиця 2. Динаміка голосування за Комуністичну партію України на виборах 1998, 2002, 2006, 2007 та 2012 рр. (у %)

Соціально-демографічні характеристики виборців	Вибори - 1998	Вибори- 2002	Вибори- 2006	Вибори- 2007	Вибори- 2012
Стать					
Чоловіки	25,8	22,0	4,2	6,3	12,1
Жінки	26,2	24,8	2,7	4,0	10,8
Вік					
18–29 років	14,3	8,5	0,9	1,8	5,7
30–55 років*	23,3				
56 років і старше	37,7				
30–39 років		12,7	1,1	2,1	6,7
40–49 років		17,4	2,2	3,8	9,3
50–59 років		25,0	3,6	5,6	14,2
60 років і старше		36,2	8,3	10,3	17,3
Освіта					
Незакінчена середня	35,8	33,2	6,5	5,2	15,0
Загальна середня і середня спеціальна**	26,7				
Загальна середня		23,3	3,4	5,2	13,3
Середня спеціальна		19,9	3,1	4,5	12,6
Вища та незакінчена вища	20,3	14,8	2,7	5,5	8,9
Тип поселення					
Місто	26,8	23,3	3,2	5,3	14,0
Село	24,6	17,4	3,8	4,4	8,6

* Вікові інтервали, застосовані у екзит-полі 1998 року, відрізняються від тих, що були застосовані у екзит-полах 2002, 2006 та 2007 рр. Оскільки в усіх екзит-полах була використана номінальна шкала, трансформувати дані так, щоб були можливі прямі порівняння, неможливо. Тому результати 1998, 2002, 2006 та 2007 рр. подаються у вікових різних інтервалах.

** В екзит-полі 1998 року була використана інша шкала для вимірювання рівня освіти, де загальна середня і середня спеціальна давалися разом.

Таблиця 3. Динаміка голосування за Партію регіонів на виборах 2006, 2007 та 2012 рр. (у %)

Соціально-демографічні характеристики виборців	Вибори - 2006	Вибори- 2007	Вибори- 2012
Стать			
Чоловіки	28,1	32,7	25,1
Жінки	32,8	36,8	31,4
Вік			
18–29 років	31,9	35,4	32,9
30–39 років	27,5	30,9	26,6
40–49 років	27,7	32,8	28,8
50–59 років	31,6	35,5	28,5
60 років і старше	33,8	38,8	32,1
Освіта			
Незакінчена середня	32,1	38,9	35,7
Загальна середня	32,1	37,6	30,3
Середня спеціальна	33,3	36,0	31,1
Вища та незакінчена вища	26,5	31,5	24,0
Тип поселення			
Місто	35,5	40,3	27,3
Село	20,4	22,0	29,7

Блок Юлії Тимошенко, ключовим компонентом якого була партія «Батьківщина», з кожними наступними виборами істотно поліпшував свої результати: 7,21% у 2002 році, 22,25% у 2006 р., 30,71% у 2007 році. Проте на виборах 2012 року, де партія брала участь без свого беззмінного лідера Юлії Тимошенко, вона істотно знизила свій результат, набравши 25,54%. Як свідчать дані, наведені у таблиці 4, втрати відбулися майже в усіх сегментах електорату, за винятком виборців найстаршого віку, проте найбільше – в сегменті молодого електорату, у групах 18–29, 30–39 років (13,5% і 11,4%), який значною мірою перекочував до електорату «УДАР» Віталія Кличка, а втрати у сегменті сільських виборців (10,2%), вочевидь, послужили електоральному успіху ВО «Свобода».

На жаль, ми не можемо докладно проаналізувати, у яких саме сегментах електорату ВО «Свобода» відбулися найбільші зміни, оскільки у попередніх виборах і, відповідно, в екзит-полах цей електорат був надто малочисленний, і відмінності між різними демографічними групами в екзит-полах перебувають у межах статистичної похибки. А щодо «УДАР» – то його виборча динаміка ще має відбутися.

Таблиця 4. Динаміка голосування за Блок Юлії Тимошенко/партію «Батьківщина» на виборах 2002, 2006, 2007 та 2012 рр. (у %)

Соціально-демографічні характеристики виборців	Вибори - 2002	Вибори- 2006	Вибори- 2007	Вибори- 2012
Стать				
Чоловіки	8,3	24,2	30,9	22,2
Жінки	8,0	24,7	32,4	26,3
Вік				
18–29 років	10,1	25,1	34,8	21,3
30–39 років	9,5	26,2	35,0	23,6
40–49 років	9,4	27,9	34,5	25,1
50–59 років	8,3	25,8	32,5	25,9
60 років і старше	4,9	18,8	24,2	25,0
Освіта				
Незакінчена середня	3,8	18,4	28,8	23,9
Загальна середня	6,6	23,8	30,6	24,2
Середня спеціальна	8,2	25,7	33,0	24,7
Вища та незакінчена вища	12,2	25,9	31,8	24,1
Тип поселення				
Місто	8,6	24,1	28,7	22,5
Село	7,0	25,2	38,8	28,6

Таблиця 4. Динаміка голосування за партію/блок «Наша Україна» на виборах 2002, 2006, 2007 та 2012 рр. (у %)

Соціально-демографічні характеристики виборців	Вибори - 2002	Вибори- 2006	Вибори- 2007	Вибори- 2012
Стать				
Чоловіки	26,1	15,7	14,7	1,2
Жінки	24,8	15,5	12,7	1,0
Вік				
18–29 років	26,4	14,1	11,3	1,2
30–39 років	26,9	17,6	15,1	1,0
40–49 років	25,5	16,1	13,5	1,2
50–59 років	23,1	15,2	13,5	1,1
60 років і старше	25,2	15,2	14,7	1,0
Освіта				
Незакінчена середня	31,5	17,8	14,1	1,4

